

Maftuna MAHMUDOVA,

O'zDJTU "Axborot xizmati va jamoatchilik bilan aloqalar" kafedrası o'qituvchisi

E-mail: maftunamakhmudova880@gmail.com

O'zJOKU dotsenti, f.f.d N.Qosimova taqrizi asosida

IJTIMOY TARMOQLARDA FEYKLARNI BARTARAF ETISH MUAMMOSI

Аннотасија

Insoniyat tarixida jurnalistika paydo bo'lgach, ommaviy axborot vositalarining bir qator turlari, dastlab matbuot, so'ng radio va televideniye shakllangani barchamizga ma'lum. Taraqqiyotning eng so'nggi bosqichida internet ham jurnalistikaga kirib keldi. Internet tizimining dunyo auditoriyasini jalb qilishi uchun to'rt yil kifoya qildi. Endi odamlar biror voqea sodir bo'lsa, ushbu xabarni ijtimoiy tarmoqlar orqali an'anaviy OAVda e'lon qilinmasidan oldin xabardor bo'lishga ulgurmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, o'z navbatida, turli sohalarini virtual olamga ko'chishiga olib keldi. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarda feyk va dezinformatsiyaga oid ma'lumotlarning tarqalishini oldini olish xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Mediasavodxonlik, axborot xavfsizligi, ijtimoiy yangiliklar.

THE PROBLEM OF ELIMINATING FAKES IN SOCIAL NETWORKS

Annotation

We all know that after the emergence of journalism in the history of mankind, a number of types of mass media were formed, first the press, then radio and television. At the latest stage of development, the Internet also entered journalism. Four years were enough for the Internet system to attract a world audience. Now, when something happens, people get to know about it through social media before it is published in traditional media. Social networks, in turn, have led to the migration of various industries to the virtual world. This article is about preventing the spread of fake and disinformation information on social networks.

Key words: Media literacy, information security, social news.

ПРОБЛЕМА ЛИКВИДАЦИИ ФЕЙКОВ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

Аннотация

Все мы знаем, что после появления журналистики в истории человечества сформировался ряд видов средств массовой информации: сначала пресса, затем радио и телевидение. На последнем этапе развития Интернет вошел и в журналистику. Четырех лет хватило, чтобы интернет-система привлекла мировую аудиторию. Теперь, когда что-то происходит, люди узнают об этом через социальные сети до того, как это будет опубликовано в традиционных СМИ. Социальные сети, в свою очередь, привели к миграции различных отраслей в виртуальный мир. Эта статья о предотвращении распространения фейковой и дезинформационной информации в социальных сетях.

Ключевые слова: Медиаграмотность, информационная безопасность, социальные новости.

Kirish. Bugungi kunda internet zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Mamlakatimizda ham internetni rivojlantirish va jurnalistikada uning imkoniyatlaridan keng foydalanish tobora jadallashib bormoqda. Bu borada Prezident Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so'zlarini keltirish joiz: "Eng tezkor axborot vositasi – Internet hayotimizga tobora chuqur kirib borayotganini alohida qayd etish lozim. Hozirgi vaqtda global tarmoqda Uz domenli veb-saytlar, axborot portallari soni 400 dan oshib ketgani, ularning aksariyati xorijiy tillarda faoliyat ko'rsatayotgani, ushbu yo'nalishda yangi ijodiy avlod – Internet jurnalistlari shakllanib borayotgani e'tiborga sazovordir"[1]. Butun sayyoramizni o'rab olgan interaktiv dunyo Internetning barcha foydalanuvchilarini birlashtiradi. Mavjud veb-industriya jadal rivojlanib, inson hayotining barcha sohalariga kirib bormoqda. Internetning muhim vazifalaridan biri iste'molchilar o'rtasida brend, tovar va xizmatlarni qidirish, shuningdek ommaviy axborot vositalarini ommalashtirish va rivojlantirish hisoblanadi. Shuningdek, internet hozirda jamoatchilik orasida ommalashib ulgurgan ijtimoiy tarmoqlarning vujudga kelishi hamda jamiyatdagi o'zgarishlarga o'zining sezilarli ta'sirini o'tkazishiga zamin yaratdi. Ilgari faqat muloqot qilish vazifasini bajargan ijtimoiy tarmoqlar hozirda barcha sohalar uchun faoliyat maydoni bo'lib xizmat qilmoqda. Ular orqali tengsiz imkoniyatlarga ega bo'lish mumkin. Ijtimoiy tarmoqlar insonlar uchun

jamiyat hayotida yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarga o'zlarining fikr va munosabatlarini bildirish uchun tengsiz bir vositaga aylangan. Bugun ijtimoiy tarmoqlar nafaqat faol fikrli yoshlarni asosiy vaqtini o'tkazuvchi joyga, balki, ommaviy axborot vositalarining o'rni bosa oluvchi vositaga aylandi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va metodlar.

Ijtimoiy tarmoq – (inglizcha, social networking service so'zidan) ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchi internet tarmog'i, platforma, onlayn servis yoki veb-sayt[2].

2005-yildan hozirgi kungacha bo'lgan davrni ko'pchilik ekspertlar internetning "ijtimoiylashuvi" bilan bog'laydi. Darhaqiqat, AQSHda birinchilardan bo'lib paydo bo'lgan Friendster, MySpace kabi ijtimoiy bu davrga asos soldi. Biroq hozirga kelib bu sohaning "otaxonlari" ma'lum darajada undan ortda qolib ketdi, foydalanuvchilarning e'tiboridan qolishga ham ulgurdi[3].

Bugungi kunda internet texnologiyalari jadal rivojlanishi bilan odamlar voqealar dunyosi va dunyo voqealaridan xabardor bo'lish uchun ko'proq internet tarmog'iga, jumladan ijtimoiy tarmoqlarga murojaat etishmoqda. Ijtimoiy internet tarmoqlarida mutlaqo o'zgacha muhit hukmronlik qiladi: bu yerda an'anaviy OAVga xos bo'lgan axborotni tanlash va tarqatishning qat'iy qoida va prinsiplari mavjud emas, axborot plyuralizmi esa sezilarli darajada kuchli. So'nggi tadqiqotlarning ko'rsatishicha,

amerikaliklarning 62 foizi yangiliklarni ijtimoiy tarmoqlar orqali kuzatib borishar ekan, shuningdek ularning 14 foizi ijtimoiy tarmoqlarni yangiliklardan xabardor bo'lishning asosiy va ustuvor vositasi, deb hisoblaydi. 2016-yil oxiriga kelib, Facebook foydalanuvchilari soni 1,8 milliard kishiga, Twitter foydalanuvchilari esa 400 million kishiga yetgan edi. Bugunga kelib ushbu raqam sezilarli ravishda oshgan[4].

Tadqiqot natijalari. So'nggi o'n yil ichida Facebook va Twitter kabi ijtimoiy media platformalaridan foydalanuvchilarning sonining ortishi insonlarning bir-biri bilan muloqot qilish jarayonini sezilarli darajada osonlashtirdi va qulay imkoniyat yaratdi. Ammo, Internetda mavjud ma'lumotlar har doim ham ishonchli emas. Ushbu platformalar so'ngi yangiliklarni tezda ulashish bilan birga feyk ma'lumotlarni tarqalishiga ham zamin yaratadi. Internetda mavjud bo'lgan juda ko'p miqdordagi feyk yangiliklar individual darajada shuningdek jamiyatda jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Berilgan ma'lumotlarning yolg'on yoki soxta emasligini aniqlash juda ham qiyin masalan chunki, ijtimoiy tarmoqlarning ma'lumotlar platformasining o'ziga xos xususiyatlari bu vazifani yanada murakkablashtiradi, chunki kontent yaratish va uni tarqatish osonlashdi, bu esa o'z navbatida tahlil qilish uchun juda katta miqdordagi ma'lumotlar bazasini yaratilishiga sababchi bo'ladi. Ijtimoiy tarmoqlarda ma'lumotni targ'ib qilish – bu tez sur'atlarda amalga oshiriladigan jarayon bo'lib, bu platformadan millionlab insonlar foydalanishadi. Biroq, an'anaviy axborot manbalaridan farqli o'laroq, ijtimoiy media platforma kontentning ishonchligi bahsli holatdir. So'nggi o'n yill ichida Facebook va Twitter kabi ijtimoiy media va mikroblog platformalaridan foydalanishda o'sish kuzatilmoqda. Har kuni milliardlab foydalanuvchilar butun dunyo bo'ylab o'z fikrlarini xabar, foto, videolar orqali yetkazish uchun ushbu platformalardan foydalanadilar. Hukumat idoralari Twitter va Facebook ham ushbu platformalardan o'zlarining rasmiy sahifalarida o'zlarining muhim ma'lumotlarni tarqatish uchun foydalanadilar, chunki bu platformalar orqali tarqatiladigan ma'lumotlar qisqa vaqt ichida ko'p insonlarga yetib borishi mumkin. Ammo, ko'pgina yolg'ondan iborat bo'lgan harakatlar, shu jumladan propaganda(tashviqot) va mish-mishlar, foydalanuvchilarni har kuni aldashi mumkin. Feyk xabarlar va mish-mishlar pandemiya davrida ham juda keng tarqalgan va ko'plab tartibsizliklarni keltirib chiqargan. Insonlarning o'zlari bilmagan holda yolg'on ma'lumot tarqatishlari tizimli(rejalashtirilgan) feyk ma'lumot tarqatish rejasiga qaraganda ancha jiddiyoq muammoni keltirib chiqaradi. Ilgari jamoatchilik fikriga ta'sir o'tkazishga urinishlar bosqichma-bosqich amalga oshirilgan bo'lsa-da, endi uyushtirilgan mish-mishlar ijtimoiy tarmoqlardagi mediasavodxon bo'lmagan foydalanuvchilarga qaratilgan. Agar odamlar noto'g'ri yoki firibgarlik madsadida yaratilgan kontentni bilmasdan tarqatishsa, bu ma'lumot barcha yo'nalishlarda ishonchli ijtimoiy tarmoqlar bo'ylab tarqaladi va natijada soxta yangiliklarni aniqlash murakkablashadi. Xalqaro terminologik fond "FND" (Fake news detection) ya'ni "soxta yangiliklarni aniqlash" sohasida muammoni tushunishdan tortib modelni baholash uchun asos yaratishgacha davom etayotgan tadqiqot harakatlariga qaramay, ishonchli va samarali modelni yaratishga ehtiyoj bor. Feyk yangiliklarni va mish-mishlarni aniqlash uchun turli xil yondashuvlar shakllantirilgan. Ular kontent tarqalish ma'lumotlari foydalanuvchi profili voqeaga oid ma'lumotlar tashqi bilimlar vaqtinchalik ma'lumotlar, multimodal ma'lumotlar va boshqalarga asoslangan metodlarni misol qilish mumkin[5].

Sosial tarmoqlar mutaxassislari ogohlantirganidek, total axborot appokalipsis (oxirat)ning yaqinlashishi haqiqat va yolg'on o'rtasidagi chega ralarining yo'qolishida ko'rina boshlaydi. Kunning asosiy qismini ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazadigan insonlarda bora-bora zerikarli reallikka apatiya (zerikarli kontent layk yig'ishi mushkul) shakllanib, haqiqatni yolg'ondan farqlash ehtiyoji yo'qolib boradi. Masalan, Facebook, Twitter va Googleda klik, layk, repostlar ta'minlab beradigan reklamali o'tishlar va shu orqali pul topish muhim (targeting reklamani sozlashlari) bo'lishi mumkin. Axborot sifati esa ikkinchi darajali masala aylandi.

Xulosa. Feyk yangiliklarning tasniflarini tahlil qilish ushbu media-fenomenning axborot texnologiyalarining zamonaviy rivojlanish sharoitida yuzaga kelish xavfini ko'rsatmoqda. Majoziy ma'noda, feyk yangiliklarning nazoratsiz tarqalishi ulkan halokatli kuch - "axborot terroraktlari" ni keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu hodisaning salbiy tomonlarini anglash, ijtimoiy va davlat institutlarini feyk to'lqinlarni filtrlash mexanizmini izlashga undaydi. "Fake news"ning turli xil turlarini tahlil qilib, ular bilan kurashish ko'pincha qiyin vazifa degan xulosaga kelish mumkin, chunki virtual makonda nashr etilgan hikoyalarning ishonchligini tekshirish va mualliflarini tuhmat qilishda ayblash mumkin emas. Shu nuqtai nazardan, feyk yangiliklarga qarshi kurashish uchun quyidagi takliflarni amalga oshirish mumkin:

1. Axborot maydonini doimiy ravishda kuzatib borish va potentsial tahdidlarni o'z vaqtida aniqlash tegishli dalillashirilgan tushunchalarni eng ko'p kuzatiladigan tarmoqlarga ulashish;

2. Aniqlangan feyk yangiliklarni batafsil tahlil qilish: axborotni tarqatadigan asosiy kanallarni aniqlash, axborot tarqalishi mumkin bo'lgan manba, maqsadli auditoriyaga ta'sirini va uning reaksiyasini baholab boorish;

3. Mumkin bo'lgan holat yuzasidan gipoteziyangizni tuzing;

4. Agar feyk ma'lumot haqiqiy tahdid manbai bo'lib xizmat qilsa maqsadli auditoriya tomonidan tan olinmasa va rad etilmasa, uni zararsizlantirish bo'yicha harakatlar rejasini tuzish kerak, unda qarama-qarshi dalillar sifatida keltirilgan dalillarning tuzilishi va mazmuni, ushbu ma'lumotni tarqatish kanallari va axborot manbalari bilan o'zaro ta'sir qilish usullari ko'rib chiqilishi kerak. Ularga javoban, yangi axborot oqimi yo'qoladi;

5. Jurnalist o'z navbatida aniqlagan feyk ma'lumot manbalarini aniqlashi tashkilot yoki tegishlilik darajasiga ko'ra qisqa vaqt ichida surishtiruv o'tkazishi va natijalarni e'lon qilishi zarur.

Biz yuqorida sanab o'tilgan barcha fikrlarni bir necha soat ichida amalga oshirilishi kerak, chunki zamonaviy axborot makonida mistifikatsiyalarning tarqalish tezligi yuqor va bir xil tezkor javob choralari talab qiladi.

"Feyk" ("Fake news") atamasining ma'nosi va kelib chiqishini va uning semantik jihatdan ko'rib chiqib, ommaviy axborot vositalarida, ijtimoiy tarmoqlarda va Internet-manbalarida ushbu hodisaning jurnalistik, o'quv va ilmiy adabiyotlarda keltirilgan misollarini tahlil qilib, kontseptual apparatda, ushbu hodisani tasvirlashda hali ko'p qarama-qarshiliklar mavjudligi ma'lum bo'ldi. Uni o'rganishning nazariy va uslubiy jihatidagi mavjud bo'shliqlar shuni ko'rsatadiki, ushbu hodisani tahlil qilishga ilmiy yondashuvlar ko'pincha o'xshash hodisalar tarkibidan tanlanishidir. Shu nuqtaiy nazardan "fake news" toifasidagi xabarlar orqali jamoatchilik fikrini buzish va mumkin bo'lgan axborot oqimlarini monitoring qilish usullarini ishlab chiqishni murakkablashtiradi va sekinlashtiradi.

ADABIYOTLAR

1. Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlarini kasb bayrami bilan tabrikladi <https://daryo.uz/2017/06/27/shavkat-mirziyoyev-ozbekiston-matbuot-va-ommaviy-axborot-vositalari-xodimlarini-kasb-bayrami-bilan-tabrikladi/>
2. <http://ru.wikipedia.org/>
3. www.infoman.uz
4. Пром Н.А. (2020). Фактуализация реальности в медиадискурсе: характеристики, типы, способы выражения / автореф дисс.д-ра филол. наук.
5. Allcott H., Gentzkow M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election // Journal of Economic Perspectives. Vol. 31, Number 2, Spring.